

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

БЕСПАЛЬКО І. Л.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Новітнє кримінальне процесуальне законодавство пострадянських держав відзначається тим, що приділяє особливу увагу базовим положенням, які є ідейними підвалинами усього кримінального судочинства. Не став винятком і КПК України 2012 р., де вперше усі принципові положення зібрані разом і представлені у вигляді самостійного структурного елемента (окремої глави). Дослідження проблем, що стосуються засад кримінальної процесуальної діяльності є важливим, оскільки вони лежать в основі всієї системи норм кримінального процесуального законодавства, виражають сутність, завдання, побудову кримінального процесу як особливої системи державної діяльності. Однак й досі дискусійним залишається питання класифікації досліджуваних засад. Саме класифікація допомагає впорядкувати, науково обґрунтувати й удосконалити діючу систему засад кримінального процесу; орієнтувати правоохоронні органи на правильне тлумачення та застосування норм права, що містять засади процесу. Вона дозволяє ширше дослідити окремі з них, виявити їх переваги й недоліки, розробити практичні рекомендації або пропозиції удосконалення змісту окремих засад.

По суті беззаперечним на сьогодні є переформатування у питанні розстановки пріоритетів між державними інтересами та інтересами окремої особи на користь останніх. Така зміна вектора державної політики безумовно знайшла відображення у вимогах (засадах), що пред'являються до

кримінальної процесуальної діяльності. Це пояснюється тим, що саме принципові положення є відображенням головних завдань, побудови та напрямів розвитку всієї кримінальної процесуальної діяльності. Показово, що усі засади кримінального процесу є проявом його форми. Ось чому вважаємо правильною точку зору, що засади кримінального провадження необхідно класифікувати залежно від типу процесу. Фундамент кожної моделі кримінального процесу складає певна сукупність формують-творючих ідей, взаємопов'язаних між собою єдністю загальної системи й мети, які мають зовнішню організацію, тобто форму (змагальну або розшукову). Дві системи процесуальних засад визначаються протистоянням 2-х основ – приватного і публічного. Систему засад змагального процесу складають рівноправність, презумпція невинуватості. До системи інквізиційних засад входять публічність, законність тощо [1, с. 165].

Нормативність – це найважливіша якість засад, що посідають головне місце, завжди виступають першочерговими вимогами стосовно інших норм, в яких відбувається конкретизація змісту засад кримінального провадження. Одним з напрямів спеціалізації права є посилення нормативної конкретизації. Необхідність чіткого, всебічного нормування певних відносин, які б у повній мірі відображали особливості тієї чи іншої ситуації, призводить до того, що законодавець поряд з основною (генеральною) нормою формує приписи, покликані точніше врегульовувати відносини, обумовлені особливостями відповідних, конкретних обставин. Слід виділяти норми основні (генеральні), деталізуючі й варіативні. Основні – це нормативні приписи, встановлюючі загальні правила, засади регулювання даних відносин; деталізуючі – це норми права, які дають конкретне вирішення тієї або іншої деталі регулювання, а варіативні – нормативні положення, розраховані на регулювання відповідно до генеральної норми в специфічних ситуаціях – особливих умовах конкретних обставин [2, с. 93]. Засади кримінального провадження є генеральними нормами.

На продовження зазначеного зауважимо, що зараз в Україні існує змішаний кримінальний процес, де важливими залишаються не тільки права людини, але і інтереси держави. У зв'язку з цим ми можемо виділити два головні завдання кримінальної процесуальної діяльності сьогодні: 1) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду; 2) захист прав і свобод кожної особи, що залучається у сферу кримінального провадження. Залежно від таких типоло-

ічних особливостей треба, на нашу думку, вирізнити засади більш загальні стосовно інших, що відбивають юридичну конструкцію їх системи. Тобто у кримінальному процесі існують засади-інститути (складні) та засади-норми (прості). Відповідно до теорії права правовий інститут – це основний елемент галузі права, де правові норми групуються за їх юридичним змістом. Правовий інститут – це відокремлена група норм, які регулюють суспільні відносини певного виду [4, с. 176-177]. Кожен інститут – це відносно уособлений блок галузі. Саме тому для нього підходить поняття «підсистема». Засади-інститути віддзеркалюють головну спрямованість кримінального процесу України та забезпечують існування підсистем, які дозволяють належним чином реалізувати інтереси як держави, так і окремої особи. Засади-норми також спрямовані на реалізацію цієї спрямованості, але вони конкретизують її окремі сторони, особливості, пов'язані зі специфікою сфери кримінального провадження.

Засадами-інститутами, що відображають спрямування розвитку всієї системи засад кримінального процесу та складають 2 підсистеми, з нашого погляду, є: верховенство права та публічність процесу. Дані вимоги виступають системоутворюючими чинниками, забезпечують взаємозв'язок системи засад кримінального процесу, де реалізація будь-якої простої засади спрямована на забезпечення як публічних інтересів, так і на охорону прав та свобод людини.

Першою засадою-інститутом розглянемо верховенство права. Під час кримінального провадження особливого значення набуває пріоритетність прав людини, оскільки саме у цій сфері правових відносин вони можуть бути суттєво обмежені. Слід виділити обов'язкові елементи верховенства права: законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законодавства; правова визначеність; заборона від свавілля; доступ до правосуддя; дотримання прав людини; недискримінація та рівність перед законом [3, с. 64]. Соціальне, правове й моральне призначення верховенства права полягає не тільки в тому, що він визначає та забезпечує процесуальні форми реалізації та засоби захисту прав і законних інтересів особи у кримінальному процесі, а й обумовлює правовий і моральний обов'язки суб'єктів, які ведуть його, охороняти права і законні інтереси громадян у процесі кримінального провадження.

Це стосується і досліджуваних засад-норм, оскільки в них конкретизуються фундаментальна закономірність і мета демократичного суспільс-

тва, його найвища цінність – особистість. Ця закономірність розповсюджується на такі засади-норми, як: рівність громадян перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; розумність строків; мова якою здійснюється кримінальне провадження; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; диспозитивність; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист.

Засада публічності. Віднесення кримінального процесуального права до числа публічних галузей, попри всі процеси демократизації та розширення прав особи, і на сьогодні залишається аксіомою. Ця вимога найповніше відтворює взаємовідносини особи й держави, зобов'язує органи, які ведуть процес у кожному випадку порушення закону розпочати кримінальне провадження; швидко, повно та неупереджено встановити всі обставини у справі. Дана засада-інститут знаходить своє відбиття у таких засадах-нормах, як: гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; безпосередність дослідження показань, речей і документів; здійснення правосуддя тільки судом; незалежність суддів і підкорення їх тільки закону. Всі вищезазначені засади спрямовані перш за все на забезпечення інтересів всього суспільства, яке прагне до встановлення всіх обставин у кримінальному провадженні. Досягнення цього завдання процесу спрямовано на захист, перш за все, інтересів держави, адже встановлення дійсного положення обставин є необхідною передумовою припинення та попередження злочинності, що забезпечить добробут усього суспільства. Так, саме безпосереднє вивчення всіх обставин кримінального провадження сприяє більш повному відображенню та формуванню дійсності у свідомості суб'єкта пізнання. Крім того цьому сприяє те, що суд повинен вислухати усні показання допитуваних осіб й обговорити пояснення, клопотання і заяви сторін, вислухати судові дебати і останнє слово обвинуваченого. Це пояснюється

тим, що саме усність забезпечує більш повне та всебічне дослідження обставин у кримінальному провадженні.

Зважаючи на вказане, вбачається доцільним залежно від юридичної конструкції й законодавчого закріплення, засади кримінального провадження класифікувати на засади-інститути і засади-норми. Дана класифікація яскраво віддзеркалює типологію кримінального процесу України, який є змішаним. З одного боку на перший план ставиться людина, її права і свободи, що характерно для змагального типу процесу, а з другого головним завданням кримінальної процесуальної діяльності залишається всебічне, повне та неупереджене встановлення обставин кримінального провадження, що все ж таки є більш притаманним розшуковому процесу. Ця класифікація забезпечує єдність інтересів держави й окремої особи. У цій конструкції дуже чітко, на наш погляд, відображається поєднання приватного та публічного як єдиного цілого, де забезпечення та захист інтересів держави і особи відбувається за рахунок їх збалансованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров А.С. Принципы уголовного судопроизводства [Текст] / А.С. Александров // Известия вузов. Правоведение – 2003. – № 5. – С.162-178.
2. Алексеев С.С. Общая теория права [Текст]: учебник / С.С. Алексеев, [В 2-х т.] – Т. II.: – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
3. Кримінальний процес [Текст]: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
4. Теорія держави і права [Текст]: підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін., за ред. О.В. Петришена. – Х.: Право, 2014. – 368 с.

**Громадська організація
«Правовий світ»**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ДЕРЖАВА І ПРАВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

3-4 лютого 2017 р.

Дніпро, 2017